

ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ НА РІВНІ ГЛАВ ДЕРЖАВ (2005–2010 рр.)

Дана робота присвячена дослідженню розвитку політичних відносин України та Республіки Білорусь на рівні президентів у 2005–2010 рр. Акцентується увага на тому, що у взаємовідносинах велику роль відігравав особистісний фактор, тобто політика, яку проводили Президент України В. Ющенко та Президент Білорусі О. Лукашенко. У роботі визначено основні етапи та перспективи розвитку українсько-білоруських відносин.

Ключові слова: Україна, Республіка Білорусь, політичні відносини, президент, В. Ющенко, О. Лукашенко.

Данная работа посвящена исследованию развития политических отношений Украины и Республики Беларусь на уровне президентов в 2005–2010 гг. Акцентируется внимание на том, что во взаимоотношениях большую роль играл личностный фактор, то есть политика, которую проводили Президент Украины В. Ющенко и Президент Беларуси А. Лукашенко. В работе определены основные этапы и перспективы развития белорусско-украинских отношений.

Ключевые слова: Украина, Республика Беларусь, политические отношения, президент, В. Ющенко, А. Лукашенко.

This work is devoted to the study of political relations between Ukraine and Belarus at the level of presidents in the 2005–2010 biennium focuses on the fact that the relationship played a big role personality factors, ie the policy carried out by President of Ukraine V. Yushchenko and President of Belarus A. Lukashenko. The paper identified key stages and prospects of Ukrainian-Belarusian relations.

Key words: Ukraine, Belarus, political relations, the president, V. Yushchenko, President, A. Lukashenko.

Постановка²³ проблеми. Найважливішими з усього спектру двосторонніх відносин є відносини в політичній сфері. Оскільки вони визначають загальне тло стосунків між державами, то їй потребують постійної уваги, прогнозування і передбачення розвитку. Недооцінка можливостей політичного діалогу призводила до протистоянь, конфліктів, різного роду трагічних подій. Білоруси в цьому відношенні є винятком, адже відносини українців з ними носили миролюбний характер. Наша держава висловлює зацікавленість у незалежній, стабільній, процвітаючій Білорусі. Відомо, що найефективнішим засобом, який сприяє забезпеченню взаємних інтересів, збереженню стабільності відносинах, розвитку міжнародних зв'язків, є політичні контакти. Політичний діалог України та Білорусі здійснюється як на міждержавному рівні, так і на рівні неурядових організацій.

Аналіз актуальних досліджень. Незважаючи на досить активне звернення сучасних українських авторів до цього питання, його відображення в їх працях досі не слугувало предметом спеціальних досліджень. Вивчення подібної тематики мало лише подібний характер, не супроводжуючись узагальнюючим аналізом її місця в сучасній українській історіографії. Даному питанню приділяється невелика увага у працях С. Вдовенко [1], В. Засадко [2] та ін. Більш докладно проаналізовано українсько-білоруські відносини у працях Г. Максака [5; 6]. Велику роль при написанні дослідження відіграли архівні матеріали, в яких більш докладно висвітлено українсько-білоруські відносини на рівні глав держав [2; 3].

Мета статті проаналізувати розвиток політичних відносин України та Білорусі у 2005–2010 рр. на рівні президентів, визначити їх етапи та наслідки.

Виклад основного матеріалу. Кінець ХХ ст. вніс кардинальні зміни у «розклад» геополітичних сил планети. Крах Радянського Союзу детермінував нову епоху в системі міжнародних відносин. Ще перед президентськими виборами 2004 р. в Україні було зрозуміло, що нас чекає один з двох варіантів розвитку подій. Перший – президентом обирають В. Януковича, і відносини України та Білорусі не зазнають значних змін, а розвиваються такими ж темпами та другий – президентом обирають В. Ющенко, який не приховував «західного вектору» зовнішньої політики, що в свою чергу негативно впливало на українсько-білоруські відносини. Після президентських виборів 2004 р. в Україні, стан українсько-білоруських відносин у політичній сфері дещо змінився, адже Президентом було обрано В. Ющенка. З цього часу починається новий етап розвитку двосторонніх відносин. Адже в Україні до влади прийшла нова політична еліта внаслідок «помаранчевої революції». Конституційна реформа перерозподілила повноваження між основними центрами влади в країні з переміщенням центру впливу від президента до парламенту. Ці події багато в чому внесли корективи у зовнішню політику України, в тому числі й підхід щодо українсько-білоруських відносин [1, с. 341–343].

Україна почала підтримувати демократичні сили Білорусі, тобто стала посередником між ЄС та владою Білорусі. Така позиція відповідала національним інтересам України, котра одним фактом демократичної європейської резо-

люції заявила про себе, як про державу, здатну впливати на динаміку розвитку політики колишніх країн СРСР. Аргументом на користь цього твердження може бути те, що на сесії Комісії ООН з прав людини влітку 2005 р. Україна проголосувала за резолюцію, яка засуджує порушення прав людини в Білорусі, попри вмовляння й погрози з боку російської і білоруської делегацій. Крім того, МЗС України оперативно реагувало на некоректні висловлювання білоруського керівництва, що також відрізнялося від усталеного характеру взаємовідносин між державами в рамках СНД. Дуже важливо, що не лише зовнішньополітичне відомство, а й «демократично налаштовані» провладні українські громадські рухи адекватно оцінювали стан справ у Білорусі, наголошували у своїй діяльності про необхідність демократизації сусідньої країни [2, арк.10-14].

Починаючи з 2005 р., у двосторонньому політичному діалозі з'явилася певна напруженість. З боку Мінська в цей період спостерігалася неоднозначна оцінка подій, що відбувались у Києві, мали місце побоювання можливого експорту революційних технологій до Білорусі. В цьому контексті необхідно відмітити, що українська влада сама неодноразово заявляла про свої наміри сприяти демократизації Білорусі. Так, уже в квітні 2005 р. Президент США Д. Буш та Президент України В. Ющенко підписали спільну заяву «Порядок денний нового століття для українсько-американського стратегічного партнерства», де зокрема, зобов'язувалися «підтримувати просування свободи в таких країнах як Білорусь та Куба» [3, арк. 10-16]. У відповідь Президент Білорусі О. Лукашенко попросив іноземних колег не турбуватися: «Демократизувати Білорусь ми будемо самі. І помічники нам тут не потрібні – ні з Києва, ні з Вашингтона, ні з інших місць планети» [3, арк. 51-56].

Зі свого боку керівництво Білорусі також намагалось не залишатися «в боргу», називаючи революцію в Україні «відкритим бандитизмом під прикриттям демократії» [4, с. 271].

Восени 2005 р. новий формат відносин між Україною та Республікою Білорусь знову зазнав змін. Враховуючи низку зовнішніх та внутрішніх факторів, керівництво України намагалось зосередитись на економічному аспекті відносин, не акцентуючи політичні розбіжності. Певним чином до перегляду українською стороною позиції привів фактор впливу Росії, хоча частково це можна було також пояснити наближенням парламентських виборів в Україні.

Незважаючи на велику кількість укладених документів про дружбу і співробітництво (на

2005 р. – понад 150), відносини з Республікою Білорусь вже не відносились до українських зовнішньополітичних пріоритетів. Київ і Мінськ мали відмінні як зовнішні, так і внутрішні орієнтири. Це наочно підтвердили березневі вибори 2006 р. в обох країнах. Якщо українські парламентські вибори отримали схвальне визнання в світі, то білоруські президентські вибори перетворили цю країну, фактично, в європейську «зону відчуження». Це було виявом нової позиції української сторони щодо побудови діалогу з білоруською стороною. Україна відмовилася приєднуватись до санкцій ЄС відносно Білорусі, які вводили обмеження проти окремих посадових осіб, мотивуючи неефективністю їх впливу [5, с. 8-9].

2006–2008 рр. не принесли політичної розрядки у двосторонніх відносинах. Їх можна характеризувати як дипломатію «за замовчуванням», коли сторони намагались не акцентувати на політичних розбіжностях, а вказували на успіхи в економічній сфері. Слід зазначити, що Президент Білорусі О. Лукашенко з 2005 - по 2008 рр. жодного разу не відвідав Україну. Це було пов'язано з тим становищем, яке склалося в двосторонніх відносинах [9, с. 11-12].

З кінця 2006 р. між Мінськом і Києвом постійно проходили переговори про організацію зустрічі у двосторонньому форматі на вищому рівні, однак, така зустріч постійно відкладалася з різних причин. Однією з яких була позиція білоруської сторони щодо врегулювання питання ратифікації Договору про державний кордон з питанням про український борг. Україна, яка не визнавала боргові зобов'язання в цьому аспекті як державний борг, відмовлялась ставити на порядок денний «пакетний розгляд» питання кордону та боргів українських підприємств.

Зустріч Президентів відбувалася лише під час самітів СНД: 8 травня 2005 р. – у м. Москва, 27 серпня 2005 р. – у м. Казань, 28 листопада 2006 р. – у м. Мінськ. Слід зазначити, що дані зустрічі не проходили у досить дружній атмосфері. Під час них з великими труднощами вдавалось домовлятися про підписання Угод, які стосувалися різних сфер розвитку українсько-білоруських відносин. Цілком очевидно, що такий формат зустрічей не сприяв глибокому осмисленню двостороннього співробітництва і виведенню його на новий рівень [10, с. 13-15].

Безліч факторів вказує на те, що В. Ющенко всіляко намагався уникати міждержавних зібрань, на яких він міг би перетнутися з О. Лукашенко. Та все-таки в Україні з часом почали усвідомлювати, що без співпраці з керівництвом Білорусі не обійтись. У 2007 році

В. Ющенко навіть підписав указ про підготовку урядом візиту білоруського лідера. Але дипломати двох країн пересварилися. Білоруси хотіли, щоб зустріч відбувалася в Києві, але український Президент дав чітке доручення: «де завгодно, тільки не в столиці» [10, с. 18].

Відліком якісно нового особливого етапу розвитку двосторонніх відносин на рівні політичних контактів можна вважати 2008 р. Не дивлячись на той факт, що в цьому році зустріч глав держав так і не відбулася, європейський напрям дав певну загальну платформу до зближення України і Білорусі, наскільки це було можливо в умовах різниці політичних систем, а також зовнішньополітичних пріоритетів. Поштовхом до цього послужили два моменти. По-перше, активізація пошуку контактів Білорусі і ЄС, що проявлялося у встановленні попередніх умов поглиблення співробітництва. По-друге, розуміння в Брюсселі необхідності диверсифікації підходів до третіх країн в рамках Європейської програми сусідства, яка з 2004 р. пропонувала уніфіковану платформу стосунків від Касабланки до Мурманська.

У червні 2008 р. на противагу Середземноморському Союзу, Польща спільно зі Швецією ініціювали проект «Східного партнерства», який, за задумом розробників, запропонував би адекватнішу модель співпраці в рамках Європейської програми сусідства до якої входили Україна та Білорусь. Хоча до останньої ставились із застереженням, які стосувались необхідності продовження діалогу Мінська з європейськими інститутами і безперервний курс на демократичні перетворення в державі [1, с. 350].

Результати парламентських виборів в Білорусі у вересні 2008 р. були визнані ЄС. Це дало змогу зняти деяку напруженість у відносинах між Республікою Білорусь та європейськими структурами. Цей сигнал був чітко сприйнятий в Україні як «зелене світло» на реалізацію своєї посередницької ролі в зближенні позицій ЄС і Білорусі. У жовтні 2008 р. в Мінську пройшли консультації МЗС України і Білорусі, де були обговорені можливі спільні дії у відносинах з ЄС [1, с. 358].

Але реальний прорив у відносинах намітився з перших місяців 2009 р, коли поновився канал міждержавної комунікації на рівні глав держав. 20 січня 2009 р. в м. Чернігові пройшла зустріч президентів України та Білорусі. Порядком денний зустрічі дозволяє говорити про реальне нове якісне наповнення українсько-білоруських стосунків. Зокрема в рамках зустрічі були підписані: Меморандум про співпрацю в енергетичній сфері. Метою Меморандуму було поглиблення двостороннього українсько-біло-

русського співробітництва в енергетичній сфері, включаючи реалізацію багатосторонніх проєктів, досягнення підвищення енергетичної безпеки України та Республіки Білорусь, диверсифікації поставок енергоресурсів, інтеграції енергетичних ринків країн, сприяння реалізації проєктів з модернізації, ремонту та комплектації обладнання для енергетичних об'єктів тощо. Укладання Меморандуму забезпечило сприятливі умови для завантаження існуючих та спорудження нових транспортних мереж і споруд для доставки і транзиту енергоносіїв, включаючи впровадження проєкту створення коридору для транспортування каспійської нафти на міжнародні ринки, реалізації проєктів щодо модернізації, ремонту та комплектації обладнання енергетичних об'єктів; Консульська конвенція між Республікою Білорусь та Україною. Метою Консульської конвенції був розвиток положень Віденської конвенції про консульські відносини 1963 р., а також подальший розвиток договірно-правової бази українсько-білоруських відносин, створення та забезпечення належних умов для захисту прав та інтересів нашої держави, юридичних осіб та громадян України; Меморандум між урядами і нацбанками Білорусі і України про напрацювання системи заходів з інтенсифікації двосторонньої торговельно-економічної співпраці в умовах світової фінансово-економічної кризи Метою Меморандуму були спільні дії, які сприяли мінімізації негативного впливу наслідків світової фінансової кризи на економіку України та Білорусі, а також взаємний товарообіг, розвиток співробітництва в економічній та валютно-фінансовій сферах [11].

Раніше така зустріч могла б видаватися проґрашною якщо не для обох, то принаймні для одного з учасників – безперечно. Не міг зустрітися О. Лукашенко з В. Ющенко у 2005 р., відразу після помаранчевої революції з цілої низки причин. Одна з них сходила до того, що Президент України вважався еталоном демократичних змін, а для О. Лукашенка, у свою чергу, така зустріч була б, як мінімум, принизливою, йому довелося б вислуховувати заклики до підтримки свобод у Білорусі.

Ми вважаємо, в той час сформувалися зручні умови для зустрічі. В. Ющенко давно втратив колишню славу, а О. Лукашенко був не проти навести мости із західним світом. А одним з об'єднавчих чинників були відносини з Російською Федерацією. Газова війна між Києвом і Москвою щойно закінчилася, а братнім відносинам Мінська та Кремля давно настав край. Принаймні Росія вже не постачала в Білорусь енергоносії такі дешеві, як раніше. Тому не бу-

до нічого надзвичайного в тому, що зустріч В. Ющенко і О. Лукашенка відбулася саме тоді. Ніщо так не об'єднує, як протистояння спільній загрози.

О. Лукашенко почувався досить комфортно, про що свідчать його слова: «Нам би ваші проблеми, а точніше – ваші надра, маючи 20 млрд. під землею, у сховищах, 20 млрд. власного видобутку, ви ще тут про ціни кажете. Я знаю, що Україна будь-яку ціну перетравить» [5, с. 12].

На зустрічі було вирішено, що Україна найближчим часом відновить постачання до Білорусі електроенергії. Крім того, президенти обговорили можливість транзиту електроенергії до країн Балтії та ЄС. У Литві відбулась зустріч Міністрів закордонних справ, під час якої учасники «проаналізували відповідні матеріали». І найцікавіше — білоруська сторона підтримала створення Євразійського нафтового коридору для прокачування нафти трубою Одеса-Броди. Цей проект завжди викликав гостру реакцію багатьох російських дипломатів. Адже він є альтернативним транспортним шляхом для постачання каспійської нафти до країн Європи [6, с. 119-120].

Таку поведінку О. Лукашенка можна звести до банального шантажу, завдяки якому він, можливо, хотів виторгнути якісь преференції у Кремля. Хоча це – один із головних його мотивів. На думку білоруських опозиціонерів, О. Лукашенко дуже важливо було зблизитися із Заходом. Тому йому була потрібна зустріч із В. Ющенко.

Слід зазначити, що під час візиту до м. Чернігова білоруський президент підтримав фактично два проекти, що стосуються країн Євросоюзу (нафтопровід Одеса-Броди і транзит електроенергії). У Брюсселі цього не могли не оцінити. Тим паче що ЄС сам почав змінювати політику стосовно Білорусі. Мабуть, європейці усвідомили, що «батоном» білоруського президента не вдасться ні скинути, ні привчити до хороших політичних манер. Проблема лише в тому, що білоруська опозиція продовжує апелювати до Заходу говорячи про те, що нічого в країні не змінюється, не думайте розпочинати з ним діалог [8].

Вже 6 травня 2009 р. на підтвердження зародження нового формату українсько-білоруських стосунків Президент України провів зустріч з Президентом Республіки Білорусь у м. Гомель. Окрім обговорення перспективних проектів співпраці і вирішення існуючих проблем, також йшлося про можливість надання Україною підтримки щодо поглиблення контактів Мінська з Брюсселем, зокрема, у форматі повноправної участі Білорусі в «Східному партнерстві» [4, с. 273].

Поглиблення координації спільних дій також можна помітити в заявах О. Лукашенко на кишинівському саміті СНД, що відбувся 9 жовтня 2009 р. Спроба вироблення солідарної позиції Білорусі й України відносно Росії стали яскравим сигналом про готовність білоруської сторони йти далі в поглибленні контактів з Україною в сферах, які представляють значний інтерес для Російської Федерації [10, с. 14].

Поза сумнівом, в цьому контексті найбільш змістовним був офіційний візит Президента Білорусі О. Лукашенка до України 4-6 листопада 2009 р., в ході якого були підписанні: Меморандум між МЗС України та МЗС Республіки Білорусь про взаємодію в реалізації взаємовигідних проектів в рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство», Протокол про обмін ратифікаційними грамотами Консульської конвенції між Україною і Республікою Білорусь. Під час перебування Президента Білорусі в Україні була досягнута домовленість про ратифікацію договору про правове оформлення українсько-білоруського державного кордону і вирішення питання з борговими зобов'язаннями України шляхом надання пільгових цін на українську електроенергію, що постачається до Білорусі [1, с. 360-361].

Президентські вибори в Україні в 2010 р. дещо змінили акценти у офіційному порядку денному двостороннього українсько-білоруського співробітництва. З приходом до влади В. Януковича значно потеплішали відносини між Києвом та Мінськом, що припало на пік напруження у політичних російсько-білоруських відносинах. В цьому контексті знову призупинилися процеси щодо вирішення хронічних проблем у двосторонньому співробітництві.

24-25 лютого 2010 р. відбувся робочий візит О. Лукашенка в Україну для участі в церемонії інавгурації новообраного Президента України Віктора Януковича, в ході якої була досягнута домовленість про візит останнього до Білорусі. Також було домовлено, що Білорусь попрацює над питанням ратифікації Договору про державний кордон. Незважаючи на той факт, що до травня 2010 р. білоруською стороною були реалізовані всі необхідні процедури з ратифікації та підписання Договору про державний кордон, у 2010 р. обмін ратифікаційними грамотами так і не відбувся. Зустріч двох президентів, яка планувалась в травні у м. Батурин Чернігівської області, не відбулася з невідомих причин [8].

29 квітня 2010 в Мінську відбулася зустріч О. Лукашенка з Президентом України В. Януковичем. За повідомленнями білоруських та українських ЗМІ основними питаннями, які обгово-

рювалися на зустрічі були наслідки Чорнобильської катастрофи, прикордонного співробітництва та торгівлі, вступ Білорусі до Ради Європи. За результатами зустрічі було домовлено розробити дорожню карту у відносинах України та Білорусі, де були б позначені основні напрями міждержавного співробітництва [10, с. 13].

Наступна зустріч відбулася 1 грудня 2010 р. в рамках саміту ОБСЄ в м. Астана. В рамках зустрічі були обговорені питання розширення співпраці України та Білорусі. Як зазначив В.Янукович: «Нам приємно, що у нашого сусіда так розвивається економіка, промисловість... Білорусь і Україна, як сусіди і партнери мають багато спільних проектів, а також інтереси третіх країн» [7]. Всі ці питання було обговорено під час зустрічі президентів. О. Лукашенко вже зовсім по іншому реагував на інтерв'ю Президента України ніж раніше: «У нас є спільні питання, дуже великі і вигідні, які забезпечують нашу економіку і інтереси наших людей. І я готовий до їх обговорення. Думаю, якщо у нас справа піде, то ми найближчим часом можемо з вами перетнутися і обговорити вже більш глибоко, прийняти рішення по цих питаннях» [10, с. 14]. Як бачимо з цих слів зрозуміло, що обидва президенти налаштовані на поліпшення політичних відносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином можна зазначити, що відносини на вищому державному рівні 2005–2010 рр. пройшли кілька етапів, а саме перший – 2005–2008 рр. – відсутність будь-якого конструктивного діалогу, можна навіть сказати криза відносин; другий – 2008–2009 рр. – налагодження відносини між президентами про що свідчать зустрічі у м. Чернігові та м. Гомелі; третій – 2010 р. – активний розвиток відносин на найвищому рівні, про що свідчать зустрічі у м. Києві, м. Мінську та м. Астані, на яких було вирішено низку питань, що стосуються розвитку українсько-білоруських відносин.

Слід зазначати, що третій етап на між президентському рівні продовжується і сьогодні, а ось щоб охарактеризувати позитивні та негативні наслідки даного етапу має пройти ще кілька років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовенко С.М. Україна-Білорусь: взаємовідносини на перехрестях перемін / С.М. Вдовенко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. – С. 341–361.
2. Державний галузевий архів МЗС України Ф. 97, Оп 8, Спр. № 200, арк. 10–14.
3. Державний галузевий архів МЗС України Ф. 97, Оп 8, Спр. № 80, арк. 10–16, 51–56.
4. Засадко, В. Проблема ратифікації договору про українсько-білоруський кордон: перешкоди на шляху до євроінтеграції / В. В. Засадко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №1 (10). – С. 270–274.
5. Максак Г. Україна-Білорусь: горизонт 2020. Особливості розвитку зовнішньої політики України щодо формування українсько-білоруських відносин на довгострокову перспективу/ Геннадій Максак [Компас 2020. Україна у міжнародних відносинах: цілі, інструменти, перспективи]. – К. Фонд ім. Фрідріха Еберта Представництво в Україні. – 13 с.
6. Максак Г. Беларусь-Украина: новые акценты – открытые возможности / Геннадий Максак // Белорусский ежегодник. – Минск, 2011. – С. 118–128.
7. Мартинюк В. Українсько-білоруські відносини: перспективи в енергетичному вимірі [Електронний ресурс] / В. Мартинюк. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.phpop=modload&name>
8. Політичні контакти на рівні глав держав [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.belarus.mfa.gov.ua/belarus/ua/publication/content/38592.htm>
9. Развитие отношений Беларуси с Украиной // Белорусский Внешнеполитический индекс. – 2011. – апрель-май. – С. 11–12, 16–17.
10. Развитие отношений Беларуси с Украиной// Белорусский Внешнеполитический индекс. – 2011. – июнь-август. – С. 13–15, 18–19.
11. У присутності Президентів України та Білорусі відбулося підписання двосторонніх документів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/12662.html>